

DELIKT, KAZNA, RIZICI: ADOLESCENTI I SOCIJALNA PROFILAKSA¹

Dr Leposava Kron
Dr Olivera Pavićević

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu

Marija Maljković
asistent na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Beogradu

Tekst predstavlja multidimenzionalnu analizu nasilja adolescenata koje se u više slučajeva manifestovalo kao propratni element političkih demonstracija i okupljanja u Beogradu. Pored razmatranja efekata društvene i ekonomske krize kumulativnog karaktera koja iz različitih razloga pogađa srpsko društvo poslednjih nekoliko dekada, u ovom radu se traga i za nekim drugim socijalnim i psihološkim determinantama eskalacije nasilja. Nasilje je naučeno ponašanje. Neki od programa prevencije fokusirani su na mlade uopšte (primarna prevencija), dok su drugi dizajnirani tako da redukuju faktore rizika (sekundarna prevencija) ili na mladež koja je već razvila violentne obrasce ponašanja (tercijarna prevencija).

KLJUČNE REČI: nasilje / adolescenti/ psihološki faktori / rizici / kriza / frustracije / prevencija

1. ADOLESCENTI I "NELAGODNOSTI U KULTURI"

Kao što je dobro poznato, nije tako jednostavno pretvoriti moralnost u "apsolutni početak" (Bauman, 1993:74), postaviti etiku pre ontologije što uključuje osećaj za druge kao i odgovornost pred činjenicom da smo deo zajednice koju čine i drugi i doživljaj sebe kao bića koje ima psihološki inkorporiranu moralnu sklonost da brine za druge. Kasna modernost razvijenog kapitalizma je dovela u pitanje prvobitna načela liberalne

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na Projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke.

demokratije, posebno na planu humanosti i moralne odgovornosti čineći da "uspon konzumenta postane pad građanina" (Bauman i Tester, 2001:114).

Posledice vladavine ekonomskog neodarvinizma ogledaju se u uzdizanju prevare, malverzacija i nasilja u "legitimna" sredstva opstanka na slobodnom tržištu rukovođenom deregulacijom, privatizacijom i komodifikacijom. Ogromna ekonomska polarizacija i koncentracija prihoda u rukama malog procenta stanovništva izazvala je velike teškoće i egzistencijalne teskobe među stanovništvom. Ekonomskom i socijalnom kolapsu koji izaziva recesija prethodio je moralni i politički kolaps, izazvan delovanjem političke klase i kulture koja je prilično neosetljiva prema društvenoj i etičkoj odgovornosti. Opsednutost materijalnim, čežnja za bogatstvom i glorifikovanje apsolutno nesputanog tržišta proizveli su *Zeitgeist*² u kojem vlada ravnodušnost gotovo prema svemu drugom. Prevalentni deo populacije bačen je u siromaštvo i radne programe koji u uslovima promenljivog i nepredvidljivog tržišta zahtevaju sve više kvalifikacija, što vodi ka njihovoj marginalizaciji ili čak socijalnoj eliminaciji. Uspon kaznene politike kao rešenja za problem marginalizovane populacije odraz je obrta koji je nastao "smrću" socijalne zaštite (Rose, 1996). Umesto mera socijalne profilakse, siromaštvo, nejednakost i marginalizacija rešavaju se sankcijama i tretiraju kao društveni problem. Rat protiv siromaštva *de facto* je pretvoren u rat protiv siromašnih (Giroux, 2010). Uspeh na tržištu ideologije koja je proizvela šokantne nivoe nejednakosti, siromaštva i ljudske patnje na moralnom nivou je izazvala trijumf pohlepe. Populacija adolescenata posebno je ugrožena kategorija. Promena društvenog ambijenta poznog kapitalizma u odnosu prema adolescentima ogleda se u tome da se mladost, na socijalnom planu, više ne tretira kao simbol budućnosti, već se mladi, naprotiv sve više i na globalnom planu, vide kao pretnja i problem (Giroux, 2003). Adolescenti se u percepciji ljudi doživljavaju kao determinante nekih incidentnih društvenih problema kao što je to nasilje na ulicama, a ne kao oličenje budućnosti na kojoj "svet ostaje". Njihov udeo u generisanju sveobuhvatne krize ne tretira se kao duboko ukorenjen u društvenoj strukturi, već se putem satanizacije od strane popularnih medija stvara politički diskurs "javne retorike straha, kontrole i nadzora" koja sprovodi socijalnu politiku u pravcu redukovanja javne sfere i ignorisanja građanske kulture i njenih vrednosti (op.cit.). Briga, poverenje i poštovanje zamenjeni su strahom, omalovažavanjem i sumnjom. Svođenje obrazovanja na "obučavanje" devalvira značaj emancipatorskog karaktera znanja pri čemu se demokratske vrednosti i nezavisno, kritičko mišljenje podređuju efemernim i frivolnim zadovoljstvima i vrednostima potrošačkog tržišta. S jedne strane idolatrija mladosti kao životno doba dobija apsolutni primat u dominantnoj "kulturi mladosti" u kojoj mladalački izgled, imidž, ponašanje i vrednosti postaju najtraženiji produkt potrošačke kulture. S druge strane, u kontekstu poremećene ili srušene piramide vrednosti adolescenti u realnom svetu kao konkretan segment populacije često postaju problematizovana i marginalizovana

---

² Duh vremena

društvena kategorija u kontekstu poremećaja ponašanja, kriminala i narastajućih problema nasilja na ulicama.

2. NEADEKVATNOST SOCIJALNE PROFILAKSE ILI NASILJE NAD ADOLESCENTIMA?

Neki autori (Giroux, 2010) sugeriraju da se intenziviranje nasilja nad mladim ljudima kreće između mekog i tvrdog rata koji se vodi protiv njih. "Meki rat" obuhvata promene uslova života mladih u okviru nemilosrdnog širenja globalnog tržišta koje mlade tretira kao potencijalno tržište, potrošače i robu. Ovaj rat niskog intenziteta se vodi kroz obrazovnu snagu kulture koja ne samo da komercijalizuje svaki aspekt života mladih, već putem interneta, mobilnih telefona i raznih društvenih mreža i medijskih tehnologija usmerava mlade na potrošačko tržište svim raspoloživim, direktnim i ekspanzivnim sredstvima. "Težak rat" se odnosi na diktat praksi nadzora, kontrole i kazne. Sve popularnija praksa disciplinskih kazni i prakse organizovane po školama pod nadzorom visoke bezbedonosne tehnologije, nameće oštre i često nepromišljene principe intolerancije koja liči na kulturu zatvora. Država kažnjava pojedine segmente adolescentne populacije kao potencijalno "lošu" manjinu. Izvesne grupacije mladih su doživele određenu vrstu socijalne smrti jer su gurnuti iz škola, negira im se mogućnost obuke za posao u skladu sa rigoroznim načinima nadzora i krivičnim sankcijama. Ova moralna i politička tragedija donosi "tešku politiku" (Robbins, 2008) koja mlade tretira kao kriminalce, dok ih uskraćivanje osnovnih uslova neophodnih za poboljšanje kvaliteta njihovih života i budućnosti čine sposobnim i rešenim da povećaju nasilje koje zadaju jedni drugima. U situaciji "proterivanja nade" kazna i strah su zamenili samilost i socijalnu odgovornost kao najvažnije modalitete koji posreduju u odnosima adolescenata ne samo u odnosu na širu socijalnu zajednicu, već i u međusobnim relacijama.

Kolaps intelektualnih i moralnih vizija mladih ljudi može biti prevaziđen porastom svesti o adolescentima kao vulnerabilnoj populaciji i buđenjem odgovornosti odraslih koji će kreirati politiku, vrednosti, prilike i socijalne relacije rukovođene etičkim imperativom obezbeđivanja ekonomskih, socijalnih i obrazovnih uslova posebno marginalizovanim grupama mladih osiguravajući im podnošljive uslove života i prihvatljivu budućnost.

Ideja karijere koja je izgrađena i na riziku ili "osetljivosti na krizu" (Beck, 1992) čine izbor mladih ljudi neizvesnim i nestabilnim, pri čemu najveći strah izaziva sudbina socijalne i kulturne marginalizovanosti.

Nepismenost, kao i otuđenost od škole i obrazovanja u razvijenim zemljama koncentrisana je u grupama siromašnih i marginalizovanih socijalnih grupa (Hunter i Harman, 1979). U svetlu te činjenice lako je uspostaviti vezu između modela "upadanja u nevolje" i školskog rata u kome se brani muški identitet oblikovan kao otpor školskom autoritetu koji u osnovi nosi prezir prema

muškosti određenoj znanjem i disciplinom. Pored doslovne nepismenosti Konel (Conell, 1993:99) ukazuje da se nepismenost pojavljuje i kao funkcionalna nepismenost, ergo nesposobnost da se razume i reprodukuje sadržaj teksta.

Neoliberalni diskurs obrazovanja umanjio je značaj školskih predmeta koji nisu direktno povezani sa putevima za sticanje karijere na tržištu rada nove ekonomije smanjujući prostor za sve one veštine koje nisu definisane u užem smislu ekonomske efikasnosti (Lakes, 2008). Standardizacija školskog i univerzitetskog znanja, selekcija uspeha putem testova za merenje učeničkih rezultata sračunata je na obezbeđivanje usko usmerenih profesionalnih kadrova koji će zadovoljiti kriterijume upravljanja rizikom obećavajući zapošljavanje onima koji su napravili pravi izbor.

Obrazovanje treba da formira individuu, da je snabde sredstvima koja će joj omogućiti da stvori nezavisnost u meri u kojoj je to moguće. Regresija koja se najavljuje, kako Goše sluti, predstavlja početak svih patnji jer se individualna nezavisnost u korporativno-konzumerskoj kulturnoj konstrukciji te nezavisnosti pojavljuje u vidu stvaranja zavisnih ljudi koji imaju pretenzije nezavisnosti (Goše, 2004:20).

Traženo samopouzdanje postaje stvar isključivo unutrašnjeg iskustva, a opstanak u veoma zaoštrenoj konkurenciji, napredovanje i ostvarivanje životnih šansi rezultat je kako ličnih karakteristika, tako i različitog stepena raspolaganja neophodnim resursima (adekvatni fakulteti, društveni kontakti, privilegovane pozicije).

3. ADOLESCENTNA POPULACIJA I FAKTORI RIZIKA

Period adolescencije sastoji se od komplikovanih psiholoških, fizioloških i socijalnih procesa tranzicije mlade osobe u odraslo doba, kada se dešavaju višestruke biopsihosocijalne promene. Mlada osoba posebno je osetljiva i vulnerabilna u odnosu na brojne pozitivne i negativne uticaje u burnom periodu odrastanja, pa su pojave kao što je delinkvencija, poremećaji ponašanja, asocijalno ili antisocijalno ponašanje često vezane upravo za ovaj ranjivi period.

U razumevanju pojma delinkvencije, pored integracije nagomilanog teorijskog znanja i empirijske evidencije, značajno je doprineo eklektički pristup koji je postao dominantan osamdesetih i devedesetih godina dvadesetog veka. Taj pristup je zasnovan na definisanju i sistematizaciji svih onih uticaja za koje su istraživači otkrili da su prediktivni za antisocijalno ponašanje (Hrnčić, 2009:75). Budući da brojna istraživanja sugerišu postojanje velikog broja faktora koji su pokazivali relativno visoku korelaciju sa antisocijalnim ponašanjem, ali ni jedan od njih nije bio partikularno presudan za nastanak antisocijalnog ponašanja, pojam uzroka zamenjen je pojmom *faktori rizika*. Ovi faktori se najčešće dovode u vezu sa svim onim činiocima koji svojim prisustvom u životu mladih povećavaju verovatnoću formiranja i ispoljavanja

poremećaja u ponašanju. Najopštije rečeno, to su svi oni faktori koji svojim delovanjem ometaju pravilan socijalni razvoj i onemogućavaju formiranje prosocijalnih oblika ponašanja (Popović-Ćitić, Žunić-Pavlović, 2005:31). Dakle, naglašava se verovatnoća umesto kauzalnosti.

Brojna istraživanja pokazuju da su rizični faktori češće prisutni među mladim ljudima koji ispoljavaju poremećaje u ponašanju kao i da su statistički značajno povezani sa javljanjem, razvijanjem i održavanjem prestupničkih oblika ponašanja. Osnovni rizični faktori su identifikovani analizom rezultata velikog broja naučnih empirijskih istraživanja i izdvajanjem činjoca češće prisutnih kod mladih ljudi koji ispoljavaju poremećaje ponašanja (Žunić-Pavlović, Popović-Ćitić, Pavlović, 2010:26). Prema klasifikaciji Hokinsa i Katalana (Hawkins, Catalano, 2004) rizični faktori su razvrstani prema osnovnim životnim područjima u kojima ostvaruju svoje delovanje. Oni rizične faktore dele u četiri kategorije: a) rizični faktori u lokalnoj zajednici (dostupnost psihoaktivnih supstanci, dostupnost vatrenog oružja, zakoni i norme zajednice koji pogoduju upotrebi psihoaktivnih supstanci, korišćenju vatrenog oružja i kriminalitetu, medijski prikazi nasilja, tranzicija i mobilnost, nizak nivo povezanosti susedstva i dezorganizacija lokalne zajednice, kao i ekstremna ekonomska deprivacija), b) rizični faktori u porodičnoj sredini (porodična istorija poremećaja ponašanja, problemi organizovanja porodičnog života, porodični konflikti, roditeljski stavovi i ponašanja koja pogoduju poremećajima ponašanja), c) rizični faktori u školskoj sredini (školski neuspeh koji počinje u osnovnoj školi, nedostatak posvećenosti školi) i d) individualni rizični faktori i rizični faktori u vršnjačkim grupama (rano i perzistentno antisocijalno ponašanje, buntovništvo, prijatelji koji ispoljavaju poremećaje ponašanja, učestvovanje u gangu, stavovi koji pogoduju poremećajima ponašanja, rana inicijacija poremećaja ponašanja, konstitucionalni faktori). Ova klasifikacija podrazumeva veoma fleksibilnu listu faktora, koja je dinamična i podložna izmenama koje bi se zasnivale na rezultatima novih istraživanja.

4. DETERMINANTE ESKALACIJE ADOLESCENTNOG NASILJA I NUŽNOST PREVENCIJE

Interpersonalno nasilje među adolescentima od jedanaeste do devetnaeste godine je socijalni problem od ogromnog značaja. Nasilje je naučeno ponašanje (Bandura and Huston, 1961; Berkovitz, 1962; Thomas, 2001; Pickhardt, 2010) što je dokazano brojnim empirijskim studijama nekoliko dekada unazad i zato se značaj prevencije uvek mora imati na umu. Neki od programa prevencije fokusirani su na mlade uopšte (primarna prevencija), dok su drugi dizajnirani tako da redukuju faktore rizika (sekundarna prevencija) ili na mladež koja je već razvila violentne obrasce ponašanja (tercijarna prevencija). Primarne i sekundarne strategije kao što su to programi za razvoj individualnih veština i kompetencija (samokontrola, rešavanje problema, rad sa roditeljima na poboljšavanju njihovih veština u komunikaciji sa decom) koji

unapređuju socijalnu klimu u školi i pozitivne odnose među vršnjacima, pokazali su se kao visoko efikasni u prevenciji adolescentnog nasilja i eliminaciji faktora rizika (Elliott, Hamburg & Williams, 1998; Thornton *et al*, 2000; U.S. Department of Health and Human Services, 2001).

Pandemija nasilja i kriminala u Srbiji nije završena devedesetih, što se u okolnostima prolongirane krize nije ni moglo očekivati. Netolerancija, govor mržnje i agresija sreću se u svakodnevnoj komunikaciji, u medijima, kao i na javnim mestima čime se mogućnosti za imitaciju i identifikaciju mladih sa agresivnim odraslim ekstremno pojačavaju.

Ono što je karakteristično za način života generacije koja je u ne tako davnoj prošlosti ispoljila sklonost da ruši po ulicama Beograda i drugih gradova je i njihov novi način komunikacije koji uzima svoj danak, čak i u krvi (Kron, 2011). Mobilna telefonija, internet i društvene mreže omogućuju brzu i organizovanu razmenu informacija, a oni koji bi trebalo da ih vaspitavaju pa i kontrolišu - roditelji i nastavnici, često nemaju ni te veštine niti tu brzinu, tako da onaj ko ume da upotrebljava ta sredstva može efikasno da kontroliše i utiče na stavove, vrednosti, uključujući i emocije te generacije putem organizovanja koje ne zahteva ni fizičko prisustvo, ni pripreme, niti mnogo vremena: ponekad je dovoljno samo napraviti akcioni plan i formirati fejsbuk grupu. Ta pripadnost grupama sa viškom strasti je idealno utočište za one koji su nesigurni u sebe, koji se ne osećaju dovoljno vrednim i prihvaćenim, kojima je jednostavnije ako su deo neke "ekipe", odnosno grupe čiji identitet preuzimaju i poistovećuju sa vlastitim. Adolescentnoj populaciji je na taj način lako ugraditi pogrešan sistem vrednosti budući da pripadanje takvim grupama ne zahteva nikakav napor, naročito ne intelektualni, a njihova socijalna dobit je osećanje grupne pripadnosti i prihvaćenosti.

Mržnja kao izrazito negativna i razorna emocija uglavnom je nešto što je stvar individue, njenog trenutnog ili trajnog psihološkog stanja, aktuelne motivacije, životnih okolnosti, temperamenta i strukture karaktera. Međutim, pod nekim specijalnim okolnostima, kad se zabrana nasilja sruši, iracionalna mržnja koja može biti vrlo "zapaljiva" može se "omasoviti" i dalje prenositi mehanizmima socijalne infekcije. Negativna osećanja su najčešće psihološki "zarazna" i ekstremno "zapaljiva". Adolescenti su "ranjiva" populacija na koju se lako utiče i kojom se može jednostavno manipulirati radi određenih političkih ciljeva, kao i zamišljenih ili stvarnih interesa neke grupe koja je u poziciji moći da tu manipulaciju organizovano sprovede nad ciljnom grupom. U istoriji se to, globalno posmatrano, nebrojeno puta ponovilo. Kad bi neka politička opcija namerila da ukaže na "narodno nezadovoljstvo", često bi se najjednostavnijim činilo izvesti adolescente na ulicu i dati im gotove parole, formule i matrice i prikazati to kao stav građana prema nekom problemu.

Nezadovoljstvo i frustracije se kanališu na razne načine; onda kada je u igri i nečiji važan interes ili težnja ka moći, ili pak neka lična ili kolektivna vendeta, stvari mogu otići predaleko u pravcu nasilja. Tako motivisano nasilje može da generiše novo nasilje i začeti začarani krug nasilja iz kojeg se jako teško izlazi.

Kako je jednom davno anegdotski zapisao jedan historičar, svet na Balkanu nije ni u čemu istrajan, pa tako nije ni u mržnji. Ponekad takmičenje nemoćnih i zavist koja uz to ide često dobija nepotreban oblik mržnje i to, sva je prilika, jeste specifikum Balkana. U društvima koja su vekovima dobro organizovana, surevnjivost se kanališe na socijalno poželjan način tako što se favorizuje viteško takmičenje u plemenitim, intelektualnim ili socijalnim veštinama, po strogo definisanim pravilima i kodeksu ponašanja. Ljudski je želeći da se bude bolji, uspešniji, obrazovaniji, talentovaniji, lepši, bogatiji ili šta god da se definiše kao životna vrednost pojedinca - od nekog drugog pojedinca ili grupe. To je u redu dok se poštuje fer plej u toj široko rasprostranjenoj socijalnoj i psihološkoj "igri" što je psiholog Erik Bern lepo opisao u svojoj knjizi *Koju igru igraš*. Dakle, ljudski je takmičiti se sa nekim i "igrati se" igara tipa čije su ruže lepše i travnjak zeleniji, krava naprednija ili sa boljim pedigreeom. Onog momenta kad prestaje fer takmičenje i kad zavist i zloba ili mržnja podignu svoju ružnu glavu, osoba može poželeti da "komšiji crkne krava". Mržnja je, u psihološkom smislu, izraz nemoći da se u životu igra fer. To onda otvara psihološki prostor i spremnost za malignu agresiju, nasilje i destrukciju.

Zabrana činenja zla drugima je civilizacijska zabrana i njome se vekovima štiti moralni interes čovečanstva. Biblija, na čijoj tradiciji počiva naša civilizacija, uči nas da treba da budemo *čuvari brata svojega* u svakom smislu, kao i da je i sama ideja o činjenju zla drugima greh, čak i kada nije realizovana u stvarnom svetu ili u obliku konkretne akcije.

5. EPILOG I ZAKLJUČAK: ZABRANA NASILJA KAO CIVILIZACIJSKA ZABRANA I MORALNI INTERES DRUŠTVA

Događaji u istoriji čovečanstva, kako je to često isticao Frojd, predstavljaju rezultat međusobnog delovanja ljudske prirode, kulturnog razvoja i onih taloga arhaičnih doživljaja opisanih u religijama i mitovima. U svojoj složenosti koja ponekad zbunjuje, postoje dve prastare zabrane koje su tokom istorije regulisale odnose među ljudima zastupajući praktični i moralni interes čovečanstva: *tabu incesta* i *tabu ubistva*. Tabu je stariji od svake religije i od svih moralnih kodeksa i zakona. Opstanak tabua zasniva se na činjenici filogenetskog kontinuiteta u psihičkom životu ljudi i urođenim dispozicijama da se u određenim situacijama reaguje na određeni način. Postojanju i održanju tabua tokom čitave civilizacije dugujemo i opstanak čovečanstva.

Istorijski i antropološki tekstovi pamte mnoga ekscesna kršenja tabua na koje se u određenim mikrosredinama sa specifičnim subkulturnim vrednostima i uverenjima gledalo sa odobravanjem (Kron, 2000). Ti primeri pokazuju kako ubistva iz političkih ili verskih razloga, u nekom smislu formalizovana i prenesena na kolektivni plan, mogu relativizovati tabu. Tabu ekstremnog nasilja može da prestane da bude univerzalna zabrana: iz nje je isključena grupa političkih ili verskih protivnika kao i onih koji se u ratovima, od kad je

sveta, zovu zajedničkim imenom "neprijatelj". Unutar određene subgrupe u ljudskoj zajednici može nastati jasno definisan "razlog" koji predstavlja socijalnu racionalizaciju, opravdanje i alibi za kršenje tabua iako je sasvim jasno da se to kršenje protivi esencijalnim interesima čovečanstva.

Situacioni relativizam tabua samo je jedan od mnogih indikativnih primera koji pruža osnovu za uverenje da događaji u istoriji čovečanstva i psihičkom životu ljudi, za razliku od prirode i njenih zakona, ne počivaju na opštim zakonima, pa se, shodno tome, ne mogu ni predvideti. Značaj kreiranja adekvatnih i efektivnih preventivnih programa u sve tri dimenzije (primarna, sekundarna i tercijarna) ima nesamerljivi značaj u kontekstu činjenica da eskalaciju nasilja, gotovo da je nemoguće zaustaviti ukoliko država nema konkretnu, dobru strategiju za to. Posledice toga nisu ni efemerne niti trenutne; naprotiv one su štetne na duži rok i mogu fatalno uticati na tok istorije i budućnost nacije ukoliko se nasilje ne redukuje i ne minimizuje na vreme. Budući da se violentno ponašanje širi mehanizmima socijalne infekcije i da relativizuje tabu činjenja zla drugima ("zašto ono što je dopušteno drugima ne bi bilo dopušteno i meni") ono može dobiti karakter pandemije u okolnostima poremećaja ili sloma hijerarhije vrednosti. Kada se jednom ta civilizacijska barijera probije, mete nasilja mogu postati kulturna i opšta dobra, kao i ljudski životi, pa čak ili posebno životi onih koji su u naciji nosioci progresa (ukoliko postoji politička volja interesne grupe koja je u poziciji moći da instrumentalizuje violentne grupe za svoje ciljeve, zamišljene ili stvarne).

Srpsko društvo devedesetih godina prošlog veka pretrpelo je vrednosnu inverziju, koja je kao jednu od posledica imala uzdizanje antiheroja koji su postali idoli jednog segmenta adolescenatne populacije koji su u konfuznim okolnostima koje su dovele do nemogućnosti stvaranja spostvenog identiteta, prihvatili identitet grupe koja inklinira kriminalu. Kriminalci su i u medijima često nazivani "heroji podzemlja". Stepenu kojem je istorijski i društveni kontekst odgovoran za karakterističan profil negativnog heroja u Srbiji tog doba objašnjava se (Pavićević, Simeunović-Patić, 2011) istorijskim i etnološkim nasleđem kao i specifičnim okolnostima naše društvene krize i tranzicije.

Pretpostavka o kontinuitetu prisustva autoritarne vlasti u uslovima dezintegrisane društvene strukture uz konstataciju o tradicionalnoj sinergiji podaničke političke kulture i poslovičnog nepoverenja prema institucijama vlasti i sklonosti ka vaninstitucionalnom ostvarivanju pravde, upućuje na postojanje specifičnog simboličkog značaja buntovništva i prkosa. Potpomognuta konkretnom spregom države i kriminala kao i neprekidnim medijskim porukama o istaknutim kriminalcima-herojima, politička elita devedesetih je prilično jednostavno promovisala novi mit i efikasno ga zloupotrebila za svoje političke i ratne ciljeve. U tranzicionoj i posttraumatskoj Srbiji kriminal je postao jedan od najunosnijih zanata, mitski *plemeniti razbojnik* socijalno poželjna figura i uzor za identifikaciju za mladež, a nasilje deo psihopatologije svakodnevnog života.

Četiri poruke iz anatomije ljudske destruktivnosti koje slede iz psiholoških studija o kolektivnom ponašanju u uslovima traumatizacije, tiranija, ratova i kolektivnog nasilja (Kron, 2008), važne su pre svega zato što iza njih stoji ne samo značajna empirijska evidencija već i moćna teorijska podrška.

1. Dramatični porast nasilja ne nastaje usled akumulacije agresivnosti kod ljudi, već se začinje u glavama nosilaca političke moći kao instrument za ostvarivanje konkretnih političkih ciljeva. Faktor ljudske destruktivnosti može se pripisati samo pomoćna uloga u vidu olakšane spremnosti ljudi, posebno maldih, da učestvuju u kolektivnom nasilju kada političke vođe odluče da ga započnu sa jasno određenim ciljem;

2. Socijalnim turbulencijama koje vode u nasilno ili destruktivno rešavanje problema uvek prethode psihološke pripreme. Tako se, na primer, mehanizmima transmisije malignih nacionalističkih poruka generiše stanje kolektivnog narcizma među pripadnicima jedne etničke grupe koje dovode do narcističnog naduvavanja "kolektivnog ja". Narcistični *Weltanschauung*³ pojačava solidarnost i kohezivnost partikularnih grupa što olakšava manipulisanje masama, putem apelovanja na već introjektovane narcistično-nacionalističke predrasude. Opsednutost pogrešnim emocijama može imati fatalne posledice. Grupni narcizam često, u svom ekstremnom vidu, poprima oblik fanatizma. U takvoj situaciji se pripadnicima drugih grupa (političkih, verskih, etničkih) poriče pravo na različitost, što u situacijama napetosti i doživljaja ugroženosti može dovesti do brutalnih i krvavih raspleta;

3. Pandemija nasilja kao jedan od snažnijih socijalnih stresora ugrožava mentalno zdravlje ljudi, posebno adolescenata koji se još uvek nalaze u formativnom periodu. Nezdrava klima hostilnosti i izloženost prizorima nasilja i patnji dovode do stanja egzistencijalne nesigurnosti i vitalne ugroženosti kao i do ekstremnog porasta kriminala. Česti napadi anksioznosti, paničnih stanja i akutne stresne reakcije mobilišu kognitivne i konativne mehanizme ličnosti na bekstvo iz situacije koja se doživljava kao ugrožavajuća i hendikepirajuća. To "bekstvo" može voditi u kriminalnu karijeru koja se doživljava kao adekvatan izlaz iz egzistencijalne krize u okolnostima anomalije;

4. Drastičan porast nasilja najčešće izaziva frustrirajuće osećanje gubitka kontrole nad sopstvenom sudbinom i životom kod onog dela stanovništva, posebno mladog, koji ne spada ni u arhitekta, niti u protagonistu socijalne i državne politike.

Les droits de l'homme, prava čoveka i slobodu pojedinca ne garantuje samo "pravna" država već i svest, prosvetćenost i zrelost svih članova zajednice. Nužan uslov svake suštinske društvene promene jeste individualna promena u samom čoveku - u njegovom intelektualnom, moralnom i emotivnom stavu prema činjenicama socijalnog života. Društvene napetosti, politički razdori i

---

³ Pogled na svet

sukobi u velikoj meri predstavljaju eksternalizaciju unutrašnjih konflikata pojedinca.

Život se na ovom prostoru fatalnih devedesetih godina prošlog veka odvijao po modelu patologije geta u kojem je cvetao svaki oblik kontrabande pa i trgovina ljudskim životima. Kao što je već istaknuto, nasilje je po svojoj prirodi zarazno i širi se mehanizmima socijalne infekcije. Na nesreću, živimo ne samo u vremenu vladavine nasilja - verbalnog, fizičkog i mentalnog, već i u vremenu svojevrstne pohvale ludosti, lišene erazmovskog konteksta. *Tragedija je danas politika*, kako je davno govorio Napoleon.

LITERATURA

1. Abrahamsen, D. (1967, first ed. 1960) *The Psychology of Crime*. New York: John Wiley.
2. Bandura, A., Huston, A.C. (1961) Identification as a process of incidental learning. *Journal of Abnormal Social Psychology*, 63:311-318.
3. Bauman, Z. (1993) *Postmodern Ethics*. USA: Wiley-Blackwell
4. Bauman, Z. (1998) *Work, consumerism and the new poor*. Buckingham: Open University Press.
5. Bauman, Z. (1999) *Search of Politics*. Stanford: Stanford University Press
6. Bauman, Z., Tester, K. (2001) *Conversations with Zygmunt Bauman*, USA: Wiley-Blackwelleck
7. Beck, U. (1992) *Risk Society — Towards a New Modernity*. London: Sage.a
8. Berkovitz, L. (1962) *Aggression: A Social Psychological Analysis*. New York: McGraw Hill.
9. Berne, E. (1961) *Transactional analysis in psychotherapy*. New York: Balantine Books.
10. Connell, R. (1993). *Schools and Social Justice*, Philadelphia: Temple University Press
11. Elliott, D. S.; Hamburg, B. A.; and Williams, K. R. (1998). *Violence in American Schools*. New York: Cambridge University Press.
12. Faludi, S. (1999) *Stiffed: The Betrayal of the American Man*. New York: William Morrow and company
13. Freud, S. (1933) "Why War?" In: *Collected Papers V*. London: Hogarth Press, 1971.
14. Frojd, S. (1976) *Odabrana dela*. Novi Sad: Matica Srpska.
15. Giroux, A. H (2010) *Business Culture and the Death of Public Education: The Triumph of Management Over Leadership*, via link <http://www.insideriowa.com/index.cfm?nodeID=22665&audienceID=1&action=display&newsID=10398>
16. Giroux, A. H., (2003) Public Time and Educated Hope: Educational Leadership and the War Against Youth, in: *Miami Initiative on Leadership, Culture, & Schooling*: 214-232.
17. Goše, M. (2004) *Demokratija protiv same sebe*. Beograd: Filip Višnjić

18. Hawkins, J. D., Catalano, R. F. (2004) *Communities that Care prevention strategies: a research guide to what works*. South Deerfield, MA: Channing Bette Company, Inc.
19. Hrnčić, J. (2009) *Prestupništvo mladih rizici, tokovi i ishodi*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 75.
20. Hunter, C. & Harman, D. (1979) *Adult illiteracy in the United States*. New York: McGraw-Hill.
21. Kron, L. (2000) *Kajinov greh: psihološka tipologija ubica*. (Drugo, dopunjeno izdanje). Beograd: "Prometej" i Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
22. Kron, L. (2008) *War and collective behavior: an essay on social and psychological reality*. Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research.
23. Kron, L. (2011) Heroj i njegova senka: mit o antiheroju. U: Pavićević, O., Simeunović-Patić, B., *O negativnom društvenom junaku*. s. 209-264. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
24. Lakes, R. (2005) Critical Work Education and Social Exclusion: Unemployed Youths at the Margins in the New Economy, *Journal Of Industrial Teacher Education*: 42 (2) 21-37
25. Lipman, P. (2004) *High Stakes Education: Inequality, Globalization and Urban School Reform*. New York: Rutledge
26. Pavićević, O., Simeunović-Patić, B. (2011) *O Negativnom društvenom junaku*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
27. Pickhardt, C, E (2010) *Why good kids act cruel: the hidden truth about the pre-teen years*. USA: Amazon.com
28. Pickhardt, C, E (2012) Surviving (Your Child's) Adolescence. *Psychological Today*: January 9, p.27-29
29. Popović-Ćitić, B., Žunić-Pavlović, V. (2005) *Prevenција prestupništva dece i omladine*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije i Pedagoško društvo Srbije, str. 31.
30. Robbins, G. Ch. (2008) *Expelling Hope: The Assault on Youth and Militarization of Schooling*. Albany: State University of New York Press
31. Rose, N. (1996) 'The death of the social? Re-figuring the territory of government' *Economy and Society*: 25(3) 327-356
32. Thomas G. M. (2001) *Youth aggression and violence: a psychological approach*. NY: Routledge
33. Thornton, T. N., Craft, C. A., Dahlberg, L. L., Lynch, B. S. and Baer, K. (2000) *Best Practices of Youth Violence Prevention: A Sourcebook for Community Action*. Atlanta, GA: Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control.
34. U.S. Department of Health and Human Services (2001) *Youth Violence: A Report of the Surgeon General*. Rockville, MD: U.S. Department of Health and Human Services.
35. Volin, Š. (2006) *Politika i vizija*, Beograd: Filip Višnjić

36. Žunić-Pavlović, V., Popović-Ćitić, B., Pavlović, M. (2010) *Programi prevencije poremećaja ponašanja u školi*. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 26-29.

DELICT, PUNISHMENT, RISCS: ADOLESCENTS AND SOCIAL PROFILAXIS

The paper provides a multidimensional analysis of violence that accompanied political demonstrations and meetings in Belgrade. Besides the effects of cumulative social and economic crisis that has been affecting, due to various reasons, Serbian society for the last decades, the authors also consider some additional social and psychological determinants of escalation of violence. Violence is a learned behavior. Some of violence prevention programs are focused on youth in general (primary prevention), whereas others are designed for youth with several risk factors (secondary prevention), or even youth that are already violent (tertiary prevention).

KEY WORDS: violence / adolescence/ psychological factors / crisis / risks/ frustrations / prevention